

Изведенице суфиксом *-ов/-ев* у називима течних деривата воћа¹

Апстракт: У српском језику називи за алкохолна пића, воћне сокове, сирћа и уља имају специфичан начин грађења: независно од тога да ли је именица у основи мушког или женског рода додаје јој се суфикс *-ов/-ев*, који у таквом окружењу остварује значење порекла, а губи основно своје значење, присвојност. У литератури постоје неслагања о томе да ли је значење суфикса градивно или „одређивање нечега по материји од које се састоји“. Такође, код назива за ракије у литератури постоји недоумица да ли се ови називи изводе из придева порекла суфиксом *-ача* или се може говорити о перинтегрисаном суфиксу *-овача/-евача*. Сви називи који фигурирају у стандардном и колоквијалном говору су класификовани према структури у четири групе, и испитана је њихова фреквентност. Резултати показују да придеви порекла на *-ов/-ев* припадају вишем функционалном стилу, и да су у свакодневном говору замењени аналитичком конструкцијом са аблативним генитивом, као и да се у називима за ракије суфикс *-овача/-евача* потпуно осамосталио.

Кључне речи: суфикс, значење присвојности, значење порекла, течни деривати воћа.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Предмет истраживања овога рада јесу облици и изрази који фигурирају у стандардном иколоквијалном српском језику за именовање алкохолних пића, воћних сокова и уља прављених од воћа. Ови називи имају ту заједничку особину да за основу имају именицу женског рода, на коју је додат присвојни суфикс *-ов/-ев*, који се првенствено користи за образовање присвојних придева од именица мушког и средњег рода. Основни циљ рада је стога испитати да ли у овим називима долази до промене у значењу које носи суфикс.

У циљу анализе ових назива најпре ћемо размотрити основно значење које носи суфикс *-ов/-ев* и његову типичну употребу (одељак 2.1.). О специфичној употреби суфикса *-ов/-ев*, уз називе биљака, говорићемо у одељку 2.2, и позабавити се модификацијом значења суфикса до које у таквој употреби долази. Класификацију назива из прикупљеног корпуса даћемо према њиховој структури (одељак 3.), а представићемо и резултате анкете спроведене зарад испитивања фреквентности ових назива (3.2. и 3.3.).

¹Рад је настао на основу усменог излагања „Суфикс *-ов* у називима пића“ на скупу *Наука и савремени универзитет* 3, 15–16. новембра 2014. г. За менторство се захваљујемо проф. др Бобану Арсенијевићу.

Корпус назива прикупљен је пре свега из *Речника српскохрватскога књижевног језика* (у даљем тексту РМС), као и од испитаника у ауторовом окружењу. За истраживање су били релевантни само они називи који у основи имају именицу граматичког женског рода на *-а*.

О СУФИКСУ *-ОВ/-ЕВ*

О типичној употреби суфикса и основном његовом значењу

Суфикс *-ов-* је граматички суфикс² за грађење придева који се додаје на основе именица I и II врсте (према М. Стевановићу) (Клајн 2002: 8). Основно значење које носи овај суфикс јесте присвојно (Стевановић 1986: 543), као у примерима:

(1) *Марков камен,*

(2) *суседов коњ.*

Реч која се налази у основи ових примера је именица мушког рода на *-о*, *-о*, *-е*, или именица средњег рода на *-о*, *-е*, као у примеру:

(3) *дететове играчке,*

а именица означава лице, тј. живо биће или персонификовани неживи појам, с тим да су „придеви од неживих именица чести у термилошкој употреби, пре свега од назива хемијских елемената“ (Клајн 2002: 295):

(4) *натријумове соли*

(5) *Фијатов модел аутомобила.*

Његов аломорф *-ев-* јавља се после основе на палатал или на *-р*, као у примерима:

(6) *трећи краљев син,*

(7) *месечеве мене,*

(8) *царева кћи,*

док после основе на *-в* стоји аломорф *-љев-*:

(9) *синовљева кошуља.*

Као синониман суфикс стоји *-ин*, који се налази уз именице женског рода на *-а* (III врсте према Стевановићу):

(10) *мајчина хаљина,*

(11) *судијин звиждук.*

²О статусу одреднице „граматички суфикс“ постоји полемика која излази из оквира овог рада.

Конструкције са значењем синонимним значењу ових конструкција, истиче се у литератури, јесу оне са именицом у генитиву без предлога:

(12) *Употреба човека* (наслов романа А. Тишме).

О специфичној употреби суфикса

Осим горе наведених примера основног значења суфикса *-ов/-ев*, значења присвојности, односно припадности лицу или персонификованом појму у основи придева, уз називе животиња и биљака долази до модификације основног значења овог суфикса.

Уз називе животиња суфикс може изазвати модификацију значења у **својственост врсти** (Стевановић 1986: 544, Мразовић и Вукадиновић 2009: 310), а да се притом не губи основно значење присвојности:

(13) *соколово око*

(14) *јежеве бодље*.

Уз називе биљака не само да се модификује значење суфикса већ и долази до ширења његове употребе. Наиме, сада се суфикс *-ов/-ев* користи равноправно уз основе од именица и мушког и женског рода, као у примерима:

(15) *борово грање*,

(16) *храстова даска*,

(17) *врбово / ивово пруће*,

(18) *јелова грана*,

(19) *букова глава* (мет.)

Пошто овакви придеви и именице на *-ина* од њих изведене имају значење дрвне грађе:

(20) *храстовина, буковина, чамовина* итд.,

значење које у оваквој употреби носи суфикс *-ов/-ев* јесте, према Стевановићу 1986: 544, **одређивање нечега по материји од које се састоји**, односно, према Клајну 2002: 256, значење **градивног** придева.

Међутим, употреба овог суфикса веома је широка код грађења придева који у основи садрже име дрвета које је истоветно имену плода тог дрвета, тачније, садрже име плода воћа у основи:

(21) *купиново вино*

(22) *јабуково сирће*

(23) *маслиново уље*

Овакви придеви чести су у називима пића, било као делови синтагми за именовање, било као основе за грађење именице – имена пића. Од претходно поменутих примера са значењем дрвне грађе ови називи се разликују по именици у основи, која представља име плода биљке, и по самом процесу производње. Једноставније речено, сваки делић хростове даске представља хрост, али сваки део купиновог вина не представља купину. Из ових разлога сматрамо потребним испитивање значења суфикса *-ов/-еву* оваквим примерима.

ПРЕГЛЕД И АНАЛИЗА НАЗИВА ПИЋА

Класификација назива

Као што је поменуто, предмет истраживања су називи алкохолних пића (вина, ракије, ликери), којима смо за потребе детаљније и потпуније анализе додали и називе за сокове, сирће и уље, искључиво они са именицом женског рода у основи. Из тих разлога, класа речи коју испитујемо могла би се тачније назвати **течним дериватима**. Међу свим примерима примећена су четири начина номинализације:

–именичка синтагма у саставу:придев + заједничка именица:

(24) *вишњева /дуњева / кајсијева / комова / крушкова / купинова / лозова /малинова / трешњева / шљивоваракија;*

(25) *купиново / јабуково вино / сирће;*

(26) *маслиново уље*

–именичка изведеница женског рода на *-ача* или *-ица*

(27) *бресковача, вишњевача, дуњевача, кајсијевача, клековача, комовица, крушковача, лозовача, малиновача, смоковача, трешњевача, урмовача, шљивовица*

–именичка изведеница мушког родана *-ац*

(28) *крушковац, трешњевац, јабуковац, вишњевац, малиновац*

–именичка синтагма у саставу: заједничка именица у номинативу + ОД + име воћа у генитиву

(29) *сок / ликер / ракија / вино од шљиве, диње, јагоде, малине, итд.*

Од четири наведена начина номинализације два су у облику именичке синтагме, а два у облику изведене именице суфиксима *-ача*, *-ац* и *-ица*. Према Клајну 2002: 66, није сигурно јесу ли ове именице изведене од придева или се може говорити о новом, сложеном суфиксу. Стога, постављамо следећа питања за истраживање:

–питање специфичног значења суфикса уз имена плодова биљака: да ли се ради о градивном значењу или је то неко друго?

–питање статуса придева изведених суфиксом *-ов/-ев*: колико су они чести у свакодневном говору и писању?

–питање самосталног статуса суфикса *-ов/-ев*: јесу ли ове именице изведене суфиксима *-ача*, *-ац*, *-ица* од придевске основе или од именичке, сложеним суфиксом?

О називима у свакодневном говору

Да бисмо дошли до одговора на наведена питања, спровели смо анкету у облику кратког интервјуа, за коју су испитаници били говорници српског језика од 18 до 80 година, са подручја свих дијалеката у Србији, да бисмо дошли до што потпунијих података о фреквентности ових облика.

Четири вида питања постављена су испитаницима у конкретној ситуацији, а добијени одговори су онда упоређени са очекиванима:

1. *Какав / каква / какво је ово* + заједнички назив

Овакво питање постављено је испитаницима јер упитна реч *какав* указује на то да би одговор требало да буде описни, односно придев неодређеног вида (Мразовић 2009: 305), а као одговор се очекивала конструкција у виду именичке синтагме састава придев на *-ов/-ев* + заједнички назив (*ракија, вино, сок, сирће*).

2. *Који / која / које је ово* + заједнички назив

Како упитна реч *који* указује на то да би одговор требало да буде у облику придева одређеног вида (Мразовић 2009: 305), а придеви на *-ов/-ев* имају само облике неодређеног вида, очекивало се да испитаници употребе именичку изведеницу на *-ача, -ац, -ица*.

3. *Од чега је овај / ова / ово* + заједнички назив

Аналитичким обликом упитне речи желели смо имплицирати испитаницима да је одговор који очекујемо у облику конструкције *од* + неизведена именица у генитиву, са значењем имена плода од којег је пиће направљено.

4. *Је ли ово* + придев (плод биљке + *-ин*) + заједнички назив

Грађењем неуобичајеног придева у контексту који указује на то да се распитујемо о плоду од којег је пиће направљено желели смо испитати тачно значење придева изведеног суфиксом *-ов/-ев*, тачније, желели смо утврдити да суфикс *-ов/-еву* овим изведеницама губи присвојно значење и добија друго. Од испитаника смо очекивали да одбаце вештачки придев на *-ин* и употребе конструкцију придев на *-ов/-ев*

+ заједнички назив, и тиме потврде нашу хипотезу да овако грађен придев нема значење присвојности.

Такође, узимањем испитаника са свих дијалекатских подручја очекивали смо и различиту структуру одговора. У подручјима дијалеката са доминантнијим синтетизмом очекивали смо чешћу употребу конструкција у облику именичке синтагме са придевом на *-ов/-еви* заједничким називом, а на подручјима са доминантнијим аналитизмом очекивали смо фреквентније називе у облику именичке синтагме са предлошком конструкцијом заједнички назив + *од* + име плода.

Одговори добијени од испитаника нису у потпуности испунили наша очекивања, јер смо, према подацима из речника, очекивали фреквентнију употребу придева на *-ов/-ев*.

1. На ово („какав?“) питање доминантни одговор (93%) био је у облику конструкције *од* + име воћа у генитиву, а мали број одговора био је „домаћа“, што није релевантно за ово истраживање. Неколико се одступања од овог правила јавило међу одговорима:

– испитаници са аналитичког подручја употребљавали су конструкцију *од* + име плода у општем падежу, који одговара облику за акузатив у стандардном језику, што не мења чињеницу да је у употреби аналитичка форма номинализације пића (заједнички назив + *од* + име плода);

– одговор са придевом на *-ов/-ев* јавио се у ограниченом броју специфичних примера: *маслиново уље, купиново вино / сирће, јабуково сирће, лозова ракија, комова ракија, шљивова*;

– неколико примера имало је структуру придев на *-ин* + именица *уље*: *палмино / сојино / бундевино / репино / репичино / конопљино уље*.

2. Овај тип питања („који?“) дао је два доминантна одговора:

– назив у облику именице женског рода изведене суфиксима *-ача* и *-ица*: *вишњевача, дуњевача, кајсијевача, клековача, крушковача, лозовача, малиновача, трешњевача затимбресковача, смоковача*³, и *комовица, шљивовица*;

– назив у облику немотивисане именице женског рода, једнаке имену плода од којег је пиће произведено. Занимљиво је да овај начин номинализације важи само за ракије (и то не за све): *лоза, дуња, клека, шљива, кајсија, крушка*.

³Према Клајну 2002: 66, код ових примера долази до упрошћавања сугласничке групе, а Клајн 2002: 296 наводи да „имена биљака на *-ква* губе *в* услед дисимилације“. Сматрамо да је овакав облик последица хаплоглије у облику придева за средњи род: *бресквово* > *бресково*, одн. *смоквово* > *смоково*, која се аналогично проширила на све остале облике (Бобан Арсенијевић, лична комуникација).

Називи у облику изведене именице мушког рода, са суфиксом *-ац*, према нашим подацима не фигурирају у свакодневном говору испитаника, већ се уместо њих употребљавају аналитичке, описне форме. Такође, име плода искључиво се јављало у генитиву једнине, иако се према граматицама може употребити и именица у генитиву множине. Како ови називи означавају ликере, то је заједнички назив увек та именица: *ликер од вишње, ликер од кајсије, ликер од крушке, малине, трешње, диње* итд.

Називи за сокове такође су увек аналитички: *сок од вишње, дуње, малине*, али се у извесном броју јављају и са именицом у генитиву множине: *сок од вишања, сок од јабука*, нарочито код испитаника са подручја дијалеката блиских стандарду.

3. Аналитичко питање код испитаника је у апсолутној већини изазвао коришћење аналитичке форме назива за пиће: *ракија од шљиве, ракија од дуње, вино од купине, ликер од крушке, сок од јабуке* итд., како се и очекивало.

4. На ово питање (са придевом на *-ин* од имена плода биљке) сви испитаници су одговорили негативном речцом *не*, праћеном у извесном броју случајева посесивним придевом или посесивном заменицом, што указује на то да се оваква форма придева, изведеног суфиксом *-ин* не односи на то **од чега** је нешто, већ искључиво **чије** је. То сматрамо очигледним доказом да код придева изведених суфиксом *-ов/-ев* нема говора о посесивном значењу. Доказ да се ради о томе да суфикс у оваквој употреби има значење **порекла** видимо у томе да смо очекивали да испитаници употребе придев изведен са *-ов/-ев* уместо са *-ин*, а одговори које смо добили били су апсолутном већином структуре *од* + име плода у генитиву, одн. општем падежу. Овакве конструкције у литератури се семантички одређују као „аблативни генитив“, са појединачним семантичким обележјем „Порекло: материја“ (Пипер и др. 2005: 137–139).

Када се ради о већ истакнутој групи примера са придевом на *-ин*, они иако искључиво фигурирају у виду конструкције придев на *-ин* + заједнички назив *уље*, с тим да је као синонимна у употреби конструкција заједнички назив *уље* + именица која означава биљку у генитиву једнине, на пример: *уље соје, уље конопље*.

РЕЗУЛТАТИ

Од добијених одговора, два су била у облику именице, изведене или неизведене, а три одговора у облику предлошке конструкције *од* + именица (име плода) у генитиву, конструкција са значењем порекла. Неизведена именица се појављивала уместо

именице на *-ача* у значењу ракије у ретким случајевима: *дуња, кајсија, клека, крушка, лоза, шљива*, али не и „малина”, „вишња”, „јабука”, што је последица тога што се ракије од ових воћки много чешће производе, те језичка економија сама „скраћује“ назив у конкретној говорној ситуацији.

Говорници су користили углавном конструкцију *од* + генитив, одн. општи падеж (облички једнак акузативу) на призренско-тимочком дијалекатском подручју, док се конструкција са придевом на *-ов/-ев* користила само у ограниченим примерима окамењених форми:

(30) *купиново вино / сирће, јабуково сирће, маслиново уље*

Примери назива за уља са суфиксом *-ин*, попут *палмино уље, сојино уље, репино уље, конопљино уље* и сл. указују на то да и суфикс *-ин* може имати значење порекла у специфичном контексту. Разлика између ових примера и примера *маслиново уље* јесте, осим у процесу производње⁴, у биљкама на које реферишу именице у основи, а које припадају индустријском биљу, не воћу. Такође, поменута аналитичка форма ових израза гласи *уље палме / соје / конопље* итд., што имплицира да у овим примерима није дошло до потпуног осамостаљења значења порекла које би, овако употребљен, носио суфикс *-ин*.

Код следећих примера номинализације ракија очуван је придев на *-ов/-ев* из посебних разлога:

–у примерима *лозова ракија* и *комова ракија* није дошло до преобликовања у аналитичку форму из разлога што именице у основи не означавају воће, одн. плод биљке, већ материју од које се ракија производи – лексемом *лоза* у основи означава се да се за производњу пића користи и изгњечено грожђе и „шира“, преврели сок – „кљук“, односно „комина“, процеђени кљук;

–у примеру *шљивова реч* је о семантичкој диференцијацији, потврђеној од стране испитаника: *шљивова* означава посебну врсту ракије од шљива, која се пече само једном, док *шљивовица* означава два пута печену ракију, тзв. *препеченицу*.

Именице које означавају имена ракија изведене су двама суфиксима: *-ача*, који доминира у називима за ракије, и *-ица*, који је употребљен само у примерима

⁴За разлику од маслиновог, које се добија цеђењем плодова дрвета маслине, ова уља се добијају разним индустријским процесима прераде, рафинисања.

шљивовица и *комовица*. Разлози за то потичу из употребе ових ракија у свакодневном животу⁵.

Одређени број примера које досад нисмо помињали у раду пружа јасан доказ да се код изведеница на *-ача* које означавају ракије мора говорити о сложеном суфиксу *-овача/-евача*, јер доле наведени облици немају придеве на *-ов/-евса* значењем порекла, а означавају врсте ракија, уз специфична значења, у неким случајевима и шаљива:

(31) *громовача, сахрановача, лудовача* – јака ракија;

(32) *дасковача, зозовача* – лоша, вештачка ракија;

Наишли смо и на пример хапакса:

(33) *науковача* – у филму *Чарлстон за Огњенку*, ракија у коју је урођен мртав паук.

Поред ових са метафоричним значењем, ту су и примери назива за ракије који су ретки, али у себи садрже име материје од које су заиста произведена пића:

(34) *медовача* – ракија са додатком меда;

(35) *стељовача* – ракија од стеље, винског талоба;

(36) *банановача*;

(37) *урмовача*.

Уз све наведене аргументе, прилажемо и слику која додатно илуструје да се у овим примерима ради о сложеном суфиксу *-овача/-евача*, који носи значење ракије.

Слика 1. Примери шаљиво-ироничних назива за ракије (преузето са www.vukajlija.com)

⁵Према казивањима испитаника, ове ракије се практично схватају као „мале“ или „меке“ ракије, зато што се користе као алкохолна основа за припрему ликера, уз додавање одговарајућег воћа и шећера. Такође, често се користе у народној медицини за справљање облога.

За ово истраживање посебно важни су примери *таштовача* и *шурњовача*, који једини немају одговарајући присвојни придев на *-ов/-ев*. За остале примере, иако имају одговарајуће придеве на *-ов/-ев* од којих можемо рећи да су потекли, сматрамо да су такође изведени сложеним суфиксом *-овача/-евача*, јер, примера ради, ниташтовачани *зетовача* не означавају *таштину*, односно *зетовљеуракију*, већ значе *ракија за зета*, односно *за ташту*. Ова група околионализама показује да суфикс *-овача/-евача* може имати и уже значење намене.

ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

Према свему наведеном, сматрамо да су коначни одговори на питања која смо поставили у одељку 3.1. следећи:

– питање специфичног значења суфикса уз имена плодова биљака:

Суфикс *-ов/-ев*, употребљен уз основу од именице која означава плод биљке, односно материју од које је течни дериват произведен, нема присвојно ни градивно значење, већ искључиво значење порекла, јер се ради о специфичном процесу прераде материје у основи. Хоће ли се за грађење придева са значењем порекла употребити суфикс *-ов/-ев* или *-ин*, зависи од саме биљке: имена плодова воћа за себе везују суфикс *-ов/-ев*, а имена индустријских биљака (*коноља*, *соја*, [уљана] *палма*) суфикс *-ин*.

– питање статуса придева изведених суфиксом *-ов/-ев*:

Придеви са значењем порекла течног деривата, изведени суфиксом *-ов/-ев*, не фигурирају у свакодневном говору, осим у окамењеним формама и онима у којима није реч о плоду биљке у основи, већ о материји која настаје одговарајућим процесом делимичне прераде воћа, са изузетком примера *шљивова*, у коме је облик сачуван зарад семантичке диференцијације. Ови придеви, према емпиријским подацима, припадају вишим функционалним стиловима, о чему сведочи пример народне изреке *ударила га шљивова грана у главу* (еуфемизам стања пијанства), док немаркирани описни назив пића представља конструкција заједничка именица + *од* + именица у генитиву (општем падежу), која носи значење порекла.

– питање самосталног статуса суфикса *-ов/-еву* изведеницама на *-ача*:

Иако се дијахронијски може рећи да су изведенице са значењем ракије настале од придева са значењем порекла, изведених суфиксом *-ов/-ев*, уз именички суфикс *-ача*, са синхроног становишта, како смо показали, говоримо о сложеном суфиксу *-овача/-*

евача, додатом на именичку основу, који носи значење „ракија“, у већини примера спецификовано као „ракија од материје у основи“, уз мали број околионализама са значењем „ракија за лице именовано у основи“.

ЛИТЕРАТУРА

- Mrazović P. 2009. *Gramatika srpskog jezika za strance*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci – Novi Sad
- Клајн И. 2002. *Творба речи у савременом српском језику I*, Прилози проучавању савременог српског језика, Нови Сад
- Пипер и др. 2005. *Синтакса савременог српског језика*, Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, Београд
- Станојчић Ж. и Љ. Поповић, 1992. *Грамматика српског језика, уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд – Завод за издавање уџбеника, Нови Сад
- Стевановић М. 1986. *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма)I*, Научна књига, Београд

Извори

- Jović S. 2006, *Priručnik za spravljanje rakije*, Partenon, Beograd
- Korpus savremenog srpskog jezika na Matematičkom fakultetu Univerziteta u Beogradu, доступно на: <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/prezentacija/korpus.html> [8.1.2014]
- Vukajlija, rečnik slenga*, доступно на <http://www.vukajlija.com> [14.11.2013]
- Tehnologija hrane, magazin posvećen tehnologiji proizvodnje hrane*, доступно на <http://www.tehnologijahrane.com> [14.1.2014]
- Правилник о категоријама, квалитету и декларисању ракије и других алкохолних пића*, доступно на <http://www.mpt.gov.rs/postavljen/125/4827010.0065.pdf> [5.1.2014]
- Речник српскохрватског књижевног језика, 1967–1976* (друго фототипско издање, 1990) Матица српска, Нови Сад

Jelena Stojković

The derivatives of the suffix *-ov/-ev* in the names of liquid derivatives of fruit

Summary: In Serbian language names for alcoholic drinks, fruit juices, vinegars and oils are derivated in a specific manner: regardless of whether the noun in the word base is masculine or feminine, the suffix *-ov/-ev* is added to her and in such an environment, it has a meaning of origin and loses its fundamental meaning, possessive. There is a disagreement about whether the meaning of the suffix is compositional or "determining the matter that something is made of". Also, when it comes to names for schnapps, there is some question as to whether these names are derived from the adjective of origin, by suffix *-in*, or we can talk about per integrated suffix *-ovača/-evača*. All names that figurate in standard and colloquial speech are classified according to their structure into four groups and tested for their frequency. The results show that these adjectives of origin, derivated with the suffix *-ov/-ev* belong to a higher functional style, and that in everyday speech they are replaced by analytical constructions with ablative genitive with preposition *od*, and, also, that in the names of schnapps the suffix *-ovača/-evača* became completely independent.

Keywords: *suffix, possessive meaning, meaning of origin, liquid derivatives of fruit*